

Transformational Processes and Development Prospects. Materials of the methodological seminar of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. April 4, 2019., 2019, p. 234-243. (in Ukrainian).

- [45] «Psychology and pedagogy. Conducting individual lessons by the method of analysis of specific educational situations (case study): Tutorial», prepared by Z.E. Skrynnik. Lviv, Ukraine: LIBU BU NBU, 2012. (in Ukrainian).
- [46] T.L. Novytska, and S.V. Novitskii, «Methodological Approach Classification of Identification Systems», *Proceedings of the VII All-Ukrainian Scientific and Practical Conference of Young Scientists "Scientific Youth-2019" (Kyiv, October 4, 2019)*, Kyiv, Ukraine: TsP Komprint, 2019. p. 84-86. (in Ukrainian).
- [47] L.A. Luparenko, «Criteria and indicators of the applying efficiency of electronic open journal systems in the pedagogical researches», *Information Technologies in Education*, №1 (34), p. 89-117, 2018. (in Ukrainian).

УДК 37.013.74:373.31.5]:061.1ЄС
DOI: 10.31652/2412-1142-2020-55-86-96

Овчарук Оксана Василівна

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, зав.відділом,
Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-7634-7922
oks.ovch@hotmail.com

Гриценчук Олена Олександрівна

науковий співробітник,
Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-3173-7649
helenakyiv2017@ukr.net

ОСВІТНІ ОНЛАЙН РЕСУРСИ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ОСВІТИ ДЛЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО ГРОМАДЯНСТВА ТА ЦИФРОВОГО ГРОМАДЯНСТВА У ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ У ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ COVID-19

Анотація. У статті висвітлені питання організації навчання в умовах пандемії, спричиненої COVID-19. Особлива увага приділена інструментам та ресурсам для впровадження освіти для демократичного громадянства, громадянської освіти, які надають міжнародні організації: Рада Європи, ОЕСР та ін. Подано основні звернення цих організацій до урядів країн із закликом згуртувати зусилля для використання потенціалу цифрових технологій в організації навчання в школах та підтримці вчителів. Розглянуто досвід Нідерландів щодо забезпечення вчителів цифровими ресурсами для здійснення дистанційної освіти, підвищення фахового рівня та проведення досліджень у сфері цифрового громадянства. Подано результати опитування українських освітян щодо їхнього ставлення до використання цифрових засобів в умовах карантину та потреб у підвищенні фахового рівня з питань ІКТ. Подано рекомендації міжнародних організацій щодо першочергових пріоритетних дій країн у Європі та ін. регіонах щодо координації зусиль всіх можливих установ, налагодження навчання вчителів використанню ІКТ та приділенню особливої уваги забезпеченню доступу до технічних засобів та мережі тим учням, які цього доступу досі не мають. Розглянуто низку інформаційних та навчальних матеріалів, онлайн курсів Ради Європи з питань протидії кібербулінгу, міжнародні документи, конвенції, хартії, дотичні до освіти для демократичного громадянства та дотримання прав людини, що можуть використати вчителі та методисти системи післядипломної освіти. Розкрито особливості використання цифрових ресурсів нідерландськими вчителями для організації дистанційного навчання та впровадження громадянської освіти у школах. Новизна поданого матеріалу полягає у висвітленні міжнародних підходів до підтримки використання педагогами цифрових ресурсів та інструментів для здійснення дистанційної освіти, зокрема у сфері освіти для демократичного громадянства на сучасному етапі.

Ключові слова: цифрове громадянство, цифрове середовище, ІКТ, вчитель, освіта для демократичного громадянства, цифрова компетентність, громадянська освіта, COVID-19.

1. ВСТУП

Актуальними питаннями сьогодні для освітян у країнах Європи та в Україні, зокрема залишається здійснення навчання в умовах пандемії COVID-19, що спричинила зміну підходів до пошуку ефективних шляхів організації навчального процесу в школах. На перший план вийшли саме цифрові технології, що надають доступ до освітніх ресурсів та форм навчання на відстані, тобто дистанційно. Вчителі постали перед необхідністю опанувати цифрові засоби та технології навчання, ознайомлювати з ними дітей та їхніх батьків, швидко переорієнтуватись та налагодити освітній процес. Водночас низка міжнародних організацій, що опікується питаннями освіти, здійснила заяви щодо викликів та відповідей на COVID-19, де звернулася до урядів держав, освітніх кіл із закликом об'єднати зусилля для налагодження процесу дистанційного навчання, враховуючи наявні освітні можливості у різних країнах. Особливої ролі у даному процесі набули питання цифрової грамотності, цифрової компетентності вчителів та учнів та цифрового громадянства загалом. Саме ці питання є важливими тематиками, якими опікуються такі міжнародні організації, як Рада Європи, ЮНЕСКО, ОЕСР та інші.

Мета статті полягає у виявленні проблем щодо використання вчителями цифрових засобів для організації навчання в умовах карантину; висвітленні сучасних підходів до організації освіти в період пандемії COVID, підтримки освіти для демократичного громадянства на сучасному етапі на прикладі досвіду зарубіжних освітян, зокрема Нідерландів; виокремлення пропозицій міжнародних організацій.

На початку 2020 р. освітні кола багатьох країн світу постали перед викликом - оголошена ВООЗ пандемія COVID-19 та вимушений карантин, який спричинив обмеження: фізичний доступ школярів та студентів до закладів освіти. Міжнародні організації швидко відреагували на ці виклики та оприлюднили низку рекомендацій, звернувшись до урядів країн із закликом згуртувати зусилля для використання потенціалу цифрових технологій в організації навчання в школах та підтримці вчителів у цих питаннях. Організація економічного співробітництва та розвитку оприлюднила Рамкові настанови щодо відповіді освіти на пандемію COVID-19 2020 року [5].

На прикладі країн, які були учасниками PISA, більшість країн не були готовими до організації дистанційного навчання [14]. Особливо важливим було зазначено пріоритетні дії країн, серед яких, останні мають скоординувати зусилля всіх можливих установ, налагодити навчання вчителів та особлива увага має бути приділена забезпеченню доступу до технічних засобів та мережі Інтернет тим учням, які цього доступу не мають. Якщо це неможливо, для передачі змісту навчання учням мають застосовуватися інші засоби, такі як телебачення, радіо, подкасти, DVD та навчальні комплекти. Натомість було рекомендовано повсякчасно та усюди використовувати та налагоджувати дистанційні форми навчання, застосовувати усі наявні та можливі цифрові засоби та технології для організації освітнього процесу. [5].

Слід відразу зазначити, що не всі вітчизняні педагоги були та залишаються готовими до організації та проведення дистанційного навчання. Так, проведені в Україні перші опитування громадської думки вчителів щодо їхньої готовності використовувати ІКТ під час пандемії, дали таку основну картину: у період 27 березня – 4 квітня 2020 року *Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України* одним з перших серед вітчизняних установ провів опитування щодо потреб освітян у здійсненні дистанційного навчання та необхідності підвищення фахового рівня щодо використання ІКТ під час запровадження карантину, пов'язаного з поширенням в Україні вірусу COVID-19. До проблем та перешкод, з якими зустрілись українські педагоги - недостатність досвіду –58,6%; обмежений доступ до Інтернету –35,3%; недостатньо інформації –20,2%; нечіткі інструкції від адміністрації ЗЗСО – 10%; недостатня мотивація –7,8%; недостатні технічні можливості учнів; обмежений доступ учнів до Інтернету; недостатньо місця на Google диску; недостатня організованість власної діяльності; недостатня мотивація учнів; відсутність можливості підготувати вчителів до дистанційного навчання; не вистачає ІКТ; неякісний Інтернет; велика кількість класів, в яких

працює вчитель; недостатнє апаратне забезпечення; перевантаження мережі [9]. Серед інструментів, що українські вчителі використовують сьогодні, було отримано такі відповіді: Viber, Zoom, власна платформа, Google Form, Kahoot, Microsoft Teams, OneNote, Google Classroom, програма для створення покрокових відео для Інформатики, Messenger, На урок, Всеосвіта, YouTube, Padlet, Viber, Гугл диск, Skype, email, Facebook, Всесвіт, Classtime, відеоконференція, Hangouts, SMLS, Padlet, Mentimetr, Edpuzzle, власний блог, Медіапростір, Learningapps.org, YouTube, особистий блог, сайт закладу ЗЗСО, Освіторія, На Урок, National Geographic Learning, Cambridge University Press, Cambridge Assessment English, Clarivate Analytics, FutureLearn, ММPublications Ukraine. За результатами анкетування підготовлено та оприлюднені аналітичні матеріали [9].

Водночас міжнародна організація, що здійснює нагляд за дотриманням прав людини, Рада Європи, оприлюднила заяву, виголошену головою керівного комітету з освітньої політики та практики, Марії Фассарі, яка зазначила, що освіта – це один із секторів, які найбільше постраждали від цієї кризи. Органи освіти у 50 державах-учасниць Європейської культурної конвенції стоять перед завданням забезпечення безперервності освіти, включаючи оцінювання та іспити, а також мінімізацію впливу на учнів та педагогічних працівників. Важливо, щоб ці відповіді керувалися фундаментальними принципами Європейської культурної конвенції, підходами та законодавством Ради Європи, такими як Рамка компетентностей для культури демократії [11]. Генеральний секретар Ради Європи Марія Пейчинович Бурич зазначила, що «вірус знищує багато життів і багато іншого з того, що нам дуже дорого. Ми не повинні дозволяти цьому руйнувати наші основні цінності та вільне суспільство», поставивши на чільне місце важливу тематику дотримання прав людини, демократичних цінностей в умовах пандемії, поставивши на порядок денний питання освіти для демократичного громадянства, громадянської освіти, тим сферам, де сьогодні досі існують певні прогалини як у країнах РЄ, так і в Україні [4].

Рада Європи пропонує керуватись наступними рекомендаціями з підтримки цифрового громадянства для фахівців у галузі освітньої політики країн-членів:

- визначити місце напряму, пов'язаному з цифровим громадянством, надати йому чітке визначення та іншим відповідним термінам, а також окреслити очікування для системи освіти;
- визначити адміністративні та юридичні обов'язки керівників шкіл, вчителів, учнів та батьків;
- докласти зусилля щодо залучення батьків до ініціатив учнів та школи з цифрового громадянства;
- створити можливості для призначення спеціального співробітника з цифрової політики в школах;
- розробити та опублікувати плани уроків та ілюстративні можливості для навчання з цифрового громадянства та створити базу даних найцікавіших онлайн ресурсів;
- впровадити міцні механізми моніторингу для виявлення тенденцій, що виникають внаслідок впровадження цифрового громадянства, а також для відслідковування позитивних та негативних наслідків;
- провести дослідження, враховуючи потреби учнів з цифрового громадянства, а також для того, щоб визначити можливості розвитку цього напряму, його викладання та прищеплення цінностей, поглядів, навичок, знань та критичного розуміння цифрового та реального світу [8].

Важливим у контексті цифрового громадянства є питання цифрової безпеки у онлайн середовищі, що посідає особливе місце. До основних складових цифрової компетентності людини у контексті безпеки відносяться такі її складові:

Розв'язання технічних проблем - здатність виявляти технічні проблеми у процесі роботи пристроїв та використання цифрових середовищ, вміти їх вирішувати (від виявлення несправностей до усунення суттєвіших складнощів).

Визначення потреб та пошук технологічних відповідей: на основі аналізу потреб

здатність виявляти, оцінювати, вибирати, використовувати цифрові інструменти та можливі технологічні відповіді для їх вирішення. Налаштовувати цифрові середовища на особисті потреби (наприклад, за параметром доступності).

Креативне використання цифрових технологій: здатність використовувати цифрові інструменти й технології для створення знань, інноваційних процесів і продуктів; брати індивідуальну і колективну участь у пізнавальній діяльності, щоб розуміти й розв'язувати концептуальні проблеми та вирішувати проблемні ситуації в цифрових середовищах.

Визначення прогалів у цифровій компетентності: здатність усвідомлювати потребу в покращенні або оновленні власної цифрової компетентності; бути здатним підтримати інших у розвитку їхньої цифрової компетентності; шукати можливості для саморозвитку та бути обізнаним щодо сучасної цифрової еволюції.

Саме тому, слід звернути увагу на те, як відбувається набуття цифрових навичок та цифрової компетентності, яка політика існує на рівні підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, вчителів, зокрема, які структури опікуються даними питаннями. Важливим є розробка та впровадження національної програми цифрової освіти, що має передбачати володіння і доступ до технологій, оскільки саме у цій сфері вони розподілені нерівномірно, що посилює нерівність та перешкоджає соціально-економічній мобільності людини.

Важливим питанням для вчителів є доцільне та ефективне використання онлайн засобів та створення цифрового навчального середовища для учнів з питань цифрової громадянської освіти та цифрового громадянства. Прикладом може слугувати досвід різних країн зі створення навчальних блогів та використання онлайн інструментів. Так, прикладом блогів для вчителів з викладання цифрового громадянства може слугувати CoolCatTeacher - блог, започаткований у 2005 р. вчителем з ІТ Вікторією Девіс, які використовуються у країнах Європи [9].

Онлайн ресурси з питань впровадження освіти для демократичного громадянства та методичний супровід вчителів та шкіл – один з важливих напрямів діяльності Ради Європи. Існує перелік інформаційних ресурсів, який постійно оновлюється та поширюється Департаментом освіти Ради Європи, що подано нижче.

Освітні онлайн ресурси для здійснення освіти для демократичного громадянства та підтримки цифрового громадянства, що рекомендовані, як внесок РЄ у підтримку Порядку денного ООН 2030 (Council of Europe contribution to the United Nations 2030 Agenda for sustainable development).

– Компетентності для культури демократії (Competences for Democratic Culture - www.coe.int/competences);

– Освіта з цифрового громадянства (Digital Citizenship Education - www.coe.int/DCE);

– Освіта для демократичного громадянства та освіта в галузці прав людини (Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education (EDC/ HRE) - www.coe.int/edc);

– Демократична культура у вищій освіті (Higher Education and Democratic Culture - www.coe.int/higher-education);

– Освіта для культури демократії (Education and Culture of Democracy (ECUD) - www.coe.int/ecud);

– Освіта з питань релігійного різноманіття (Education and Religious Diversity - www.coe.int/religious-diversity);

Матеріали з питань здійснення інклюзивного підходу в освіті:

– Мовна політика (Language policy - www.coe.int/lang);

– Лінгвістична інтеграція для дорослих мігрантів (Linguistic Integration of Adult Migrants - www.coe.int/lang-migrants);

– Викладання історії (History teaching - www.coe.int/historyteaching);

– Вшанування Голокосту (Remembrance of the Holocaust - www.coe.int/holocaust);

Етика та академічна доброчесність в освіті:

– Платформа Ради Європи з питань етики та академічної доброчесності (Council of Europe Platform on Ethics, Transparency and Integrity in Education - www.coe.int/ETINED).

Розбудова спроможності у сфері громадянської освіти:

–Європейські кваліфікації для біженців (European qualifications Passport for Refugees - www.coe.int/eqpr);

–Просування освіти освіти у галузі прав людини та демократичного громадянства (Promoting Human Rights Education and Democratic Citizenship - www.coe.int/HRE_DC - 3.EEAI Norway Grants - www.coe.int/eea-norway-grants)

Протидія насильству та булінгу у школах. Значну роботу Рада Європи проводить з питань протидії булінгу, в тому числі й цифровому булінгу, від якого нерідко потерпають школярі та їхні батьки. Як зазначено у керівних документах Ради Європи - залякування (булінг) - це небажана, агресивна поведінка дітей шкільного віку, що передбачає реальний або прийнятний дисбаланс сили. Така поведінка, зазвичай, повторюється з часом, а у всіх сторін залякування, можуть виникнути серйозні тривалі проблеми. Знуцання (булінг) може включати фізичне, сексуальне насильство, погрози, дражництво, соціальне відчуження або інше психологічне насильство в тому числі й у мережі Інтернет. Тому Рада Європи просуває шкільні програми з прав людини та демократичного громадянства для боротьби з насильством та булінгом у школах. Ці навчальні програми з питань демократичного громадянства та прав людини базуються на принципах Хартії Ради Європи про освіту для демократичного громадянства та прав людини, яку ратифікували всі 47 країн-членів Ради Європи [15].

Особливе місце у діяльності Ради Європи щодо протидії насильству та булінгу у школах займає протидія так званому кібербулінгу (кіберзнуцання). Кіберзнуцання - це використання інформаційно-комунікаційних технологій з метою знущання над іншою людиною через інтернет, що сьогодні стає все більш поширеним серед дітей та молоді. Хараткрисикою кіберзнуцань є той факт, що він набуває дуже багато різних форм. Дослідження, проведене EUKidsOnline з 2010 року, показало, що кожна п'ята дитина зазнала кіберзнуцань, і на думку дітей, кіберзнуцання є одним із найбільш шкідливих ризиків, які вони асоціюють з Інтернетом.

Парламентська Асамблея Ради Європи у своїй Резолюції про освіту проти насильства в школі прийняла декілька керівних принципів, закликаючи парламенти країн-членів схвалити на національному рівні в їхніх зусиллях щодо подолання знущань. Ця резолюція також передбачає зобов'язання забезпечити, щоб робота з питань захисту школярів від насильства залишалася пріоритетним завданням Ради Європи [16].

Зусилля Ради Європи щодо боротьби з насильством здійснює Управління демократичного громадянства та участі. У 2018 р. Радою Європи було здійснено дослідження щодо стану кібербулінгу, а також надано рекомендації щодо боротьби з ним явищем. Радою Європи також було започатковано програму «Beat Bullying», що поширює низку відео для протидію кіберзнуцання у закладах освіти [7].

У рекомендаціях Ради Європи виокремлено низку цифрових ресурсів (вебсторінок), що допомагають вчителям та керівникам шкіл дізнатись про заходи запобігання кіберзнуцанням та протидії цим явищам. Серед них наступні: [http:// cookie.sk](http://cookie.sk) /[www.detinawebe. sk](http://www.detinawebe.sk)<https://goo.gl/ctBT63>; [http:// www.nezavislost.sk](http://www.nezavislost.sk); [www. nobullying.com](http://www.nobullying.com); www.ovce.sk; www.puresight.com; www.saferinternetday.org; [www. zodpovedne.sk /index. php/en/](http://www.zodpovedne.sk/index.php/en/); <http://www.zodpovedne.sk/index.php/en/books,-manuals>.

Всі ці ресурси є безкоштовними та спрямовані на підтримку суспільства у протидії булінгу та шкідливого впливу цього явища на школярів.

–Також Рада Європи направила низку інструментів (конвенцій та резолюцій) щодо протидії булінгу, в тому числі й у кіберпросторі. Серед них: Конвенція про захист прав людини та основних свобод (1950) <https://rm.coe.int/1680063765>; Конвенція Ради Європи про запобігання та протидію насильству щодо жінок та домашньому насильству (2011) <https://rm.coe.int/168008482e>; Конвенція Ради Європи про боротьбу з торгівлею людьми (2005) <https://rm.coe.int/168008371d>; Європейська соціальна хартія (1996) <https://rm.coe.int/168007cf93>; Конвенція про контакти щодо дітей

(2003)<https://rm.coe.int/168008370f>; Конвенція про захист від кіберзлочинності (2001) <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680081561>.

Нещодавно Рада Європи запустила оновлену версію свого безкоштовного 5-годинного інтерактивного навчального курсу, призначеного для юристів, органів державної влади, громадянського суспільства та студентів «Вступ до Європейської конвенції з прав людини» [17].

Звертаючись до досвіду окремих країн Європи, варто звернути увагу на досвід Нідерландів щодо підтримки вчителів та учнів у використанні онлайн засобів та організації дистанційного навчання у сфері громадянської освіти. Так, цікавим є практика впровадження так званого гібридного навчання під час дистанційної освіти у Нідерландах. Одна із впливових організацій Нідерландів, що здійснює ІКТ підтримку галузі освіти – фонд Кеннісет (Kennisnet, *нідерл.*, <https://www.kennisnet.nl/>), що спрямовує свою діяльність на впровадження ІКТ в освітній процес загальноосвітніх шкіл та підтримує учнів, вчителів та всіх зацікавлених освітян у використанні ІКТ, зокрема у сфері громадянської освіти. Експерти фонду Кеннісет визначають три основні характеристики так званих імерсивних технологій доповненої реальності AR (Augmented Reality, *англ.*), віртуальної реальності VR (Virtual Reality, *англ.*) та змішаної реальності MR (Mixed Reality, *англ.*), виділяючи їх сильні і слабкі сторони з погляду застосуванні у навчанні (табл.1).

Таблиця.1

Характеристики AR, VR, MR

Характеристики AR, VR, MR	Доповнена реальність AR	Віртуальна реальність VR	Змішана реальність MR
Імерсивний досвід	низький рівень	високий рівень	середній рівень
Взаємодія віртуального світу з фізичним	середній рівень	низький рівень	високий рівень
Користувацький контроль	середній рівень	високий рівень	високий рівень

Нідерландські дослідники, зазначають, що найшвидше розвиваються технології віртуальної реальності та освіта отримає продукти VR протягом 2-5 років. Щодо технологій доповненої реальності, де ключову роль відіграє освітній контент, експерти передбачають термін 5-10 років для створення ефективних педагогічно спрямованих освітніх продуктів AR. Такий самий термін прогнозується для технології змішаної реальності MR, що сьогодні не є доступними та дорогими.

Фонд Кеннісет (Нідерланди) у співпраці з Міністерством освіти, культури і науки Нідерландів, Асоціацією шкільних рад початкової освіти PO-Raad, (*Primair Onderwijs Raad*, *нідерл.* Рада початкової освіти, www.poraad.nl), Асоціацією шкільних рад середньої освіти VO-Raad (*Voortgezet Onderwijs Raad*, *нідерл.* Рада середньої освіти, www.vo-raad.nl) та кооперативом шкільних рад початкової і середньої освіти SIVON (www.sivon.nl/) виступили з ініціативою та звернулися до освітніх організацій, установ, а також вчителів, викладачів, дослідників та всіх зацікавлених осіб, об'єднати зусилля й підтримати організацію та забезпечення дистанційної освіти та гібридного навчання, що здійснюється в умовах карантину. Громадська організація «Колектив вчителів» (*Lerarencollectief*, *нідерл.*, <https://lerarencollectief.nl/>), що об'єднує вчителів різних предметів, Міжнародна мережа викладачів ResearchEd (<https://researched.eu/>), що займається підвищенням кваліфікації вчителів та прагне подолати розрив між наукою і практикою, пропонують на сторінках своїх сайтів електронні освітні ресурси, підручники, відео уроки з громадянської освіти, надають поради та діляться досвідом з колегами щодо проведення занять під час карантину (Рис.1).

Скулінфо (Schoolinfo, <https://schoolinfo.nl/>) організація у Нідерландах, що активно співпрацює зі школами, здійснює проекти, розробляє цифрові інструменти для підтримки освітніх інновацій, персоналізованого навчання, просуванню лідерства, рівним можливостям

та громадянської освіти, пропонує інструменти для викладачів і вчителів». Серед них: «Як поділитися своїми знаннями з колегами?», «Персоналізовані навчальні програми», «Таблиці прогресу», «Посібник із зворотнім зв'язком», що можуть бути використані при організації дистанційного навчання [18].

Центральний інститут розробки тестів Cito (Centraal Instituut voor Toetsontwikkeling, нідерл., <https://www.cito.nl/>) – громадська організація у Нідерландах, що має більш, ніж 50-ти річний досвід в галузі моніторингу та оцінювання в освіті та 15-ти річний досвід надання консультацій, проведення тренінгів та навчань дистанційно, пропонує свої послуги всім зацікавленим освітянам, проводить курси підвищення кваліфікації для вчителів. Сьогодні забезпечує підтримку організації дистанційного оцінювання для закладів загальної середньої освіти.

Рис. 1. Приклад агітації з проведення уроків запобігання та поширення пандемії COVID-19.

Національна агенція досліджень у галузі освіти (NRO – Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek, нідерл., <https://www.nro.nl/>) працює над вдосконаленням та інноваціями в освіті шляхом координації напрямів освітніх розвідок, налагодженням зв'язків між теорією і практикою, узгодженням рішень освітньої політики з результатами наукових досліджень. З початком введення обмежень, спричинених карантинном, агенція здійснює наукові освітні дослідження за темами «Дистанційне навчання: що працює, що – ні?», «Залучення батьків», «Літні школи та продовження навчання», «Гібридне навчання» та ін. На веб-сайті установи зібрано ресурси, що допоможуть школі відновити роботу в умовах продовження карантину та у період пост-COVID-19, зокрема: «Повернувшись до школи», «Уроки віддалено», «Запуск після COVID», «Підготовка до повернення до школи» та ін.[19].

Рис. 2. Приклад цифрових ресурсів Національного центру експертизи SLO для вчителів з питань просвітницької роботи щодо запобігання COVID-19 у закладах освіти Нідерландів (<https://www.slo.nl/>)

Національний центр експертизи розвитку змісту освіти (SLO – Stichting Leerplanontwikkeling, нідерл., <https://www.slo.nl/>) – організація у Нідерландах, сприяє розвитку освіти. Центр SLO розробляє цілі, стратегію, зміст освіти, створює інструменти, за допомогоюю

яких школи можуть реалізувати свою місію, надає керівництво та підтримку для розвитку якісної та безперервної освіти. Однією із галузей освіти, що набула актуальності під час пандемії, експерти організації вважають громадянську освіту. Рекомендації, що надають фахівці, допомагають учням, які навчаються дистанційно у цифровому форматі, та вчителям розв'язувати моральні, соціальні, економічні дилеми, з якими вони стикнулися та які справлять вплив у майбутньому.

Отже, досвід країн Європи свідчить про активне включення освітян, громадських, міжнародних організацій до використання цифрових інструментів для здійснення дистанційної освіти, зокрема у впровадженні освіти для демократичного громадянства.

У жовтні 2020 року голови держав, урядів та міністри з понад 70 країн світу на позачерговій сесії Глобальної конференції ЮНЕСКО з питань освіти (Extraordinary Session on Education post-COVID-19: 2020 Global Education Meeting), що проводилася в режимі онлайн, ухвалили Декларацію щодо комплексу глобальних пріоритетних дій для захисту фінансування та зміцнення системи освіти від наслідків, спричинених пандемією COVID-19 [[20]]. Декларація визначає пріоритетні заходи та рекомендації, що мають бути застосовані до кінця 2021 року, реалізація яких спрямована на відновлення системи освіти, а саме:

1. *Захист національного та міжнародного фінансування освіти.* Важливість підтримки і збільшення внутрішнього фінансування та міжнародної допомоги освіті зараз, оскільки ці інвестиції окупляться та матимуть позитивний вплив на цілі сталого розвитку.
2. *Безпечне відкриття шкіл.* Попереднє планування відкриття шкіл має важливе значення для забезпечення якісного освітнього процесу для учнів, вчителів та сімей. Йдеться про безпечне та гігієнічне середовище, наявність шкільного персоналу та спроможність навчальних закладів впроваджувати зміни та виправні заходи, зокрема прискорене навчання та коригування шкільного календаря, навчальної програми та організації класу.
3. *Інклюзія, рівноправність та гендерна рівність.* Посилення готовності, стійкості, включеності та реагування гендерних аспектів освітніх систем буде ключовим для запобігання розширенню нерівності в освіті, забезпечення повернення всіх учнів до школи та освітніх програм, а також негайних та узгоджених дій для запобігання серйозних невдач в освітньому процесі.
4. *Переосмислення викладання та навчання.* Під час відновлення роботи шкіл надзвичайно важливо забезпечити вищу підтримку викладачам, зокрема шляхом постійного професійного розвитку в галузі ІКТ, приділяти більше уваги їхньому соціальному та емоційному добробуту, забезпечити соціальний діалог та їхню активну участь у формуванні відновлення освіти.
5. *Використання рівноправного зв'язку та технологій для навчання.* Планується майбутнє на зразок гібридних моделей навчання. Для цього потрібна не лише адекватна інфраструктура, але рівний доступ до Інтернету та оцифрованих навчальних програм, навчання цифровим навичкам для вчителів та студентів та заходи щодо захисту конфіденційності.

2. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Підсумовуючи висвітлені практики та підходи, які окреслили міжнародні організації щодо підтримки освітян та учнів у використанні цифрових засобів під час пандемії COVID-19 та вимушеного карантину, слід зазначити наступне.

На перший план у освітніх системах сьогодні виступають цифрові технології, що підтримують дистанційні форми навчання, які можуть бути змішаними (разом з очними) і які стали реальністю сьогодні для України зокрема. Освітяни різних рівнів виявились не готовими до застосування цифрових засобів для організації навчання, однак, у перші місяці оголошеного карантину все ж таки зорієнтувались та застосували низку ІКТ у своїй роботі. Однак, сьогодні вчителі, керівники шкіл використовують цифрові технології для організації навчання, підготовки уроків та для власного вдосконалення з питань використання ІКТ. Важливим, ключовим напрямом залишається питання цифрового громадянства і освіти для

демократичного громадянства, громадянської освіти у європейських країнах та в Україні зокрема. Важливим напрямом, який підтримують міжнародні організації є цифрова освіта з демократичного громадянства. Міжнародні організації дійшли до спільного напрацювання рекомендацій щодо пріоритетних заходів, напрацьованих представниками 70 країн на сесії Глобальної конференції ЮНЕСКО з питань освіти, які мають стати керівними й для України сьогодні.

Питання використання цифрових технологій є важливим напрямом сучасної освітньої політики в Україні. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні ефективних методик використання інструментів ІКТ, створення цифрового освітнього середовища, здійсненні порівняльних досліджень щодо кращих європейських та світових практик підвищення фахового рівня вчителів у застосуванні ними ІКТ та розвиткові цифрової компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Blended Learning, Hybrid Learning, The Flipped Classroom...What's the Difference? (2017, April 7). [Blog post]. URL: <https://www.panopto.com/blog/blended-learning-hybrid-learning-flipped-classroom-whats-difference/> (Last accessed: 21.09.2020)
- [2] National institute for curriculum development in the Netherlands. URL: <https://www.slo.nl/> (Last accessed: 25.10.2020).
- [3] Centraal Instituut voor Toetsontwikkeling. URL: <https://www.cito.nl/>. (Last accessed: 25.10.2020).
- [4] Council of Europe. COVID-19 portal. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/covid-19>. (Last accessed: 25.10.2020)
- [5] Рамкові настанови щодо відповіді освіти на пандемію COVID-19 2020 року. URL: http://naps.gov.ua/uploads/files/press/2020/Framework-guide_VI.pdf. (дата звернення: 25.10.2020).
- [6] Вступ до Європейської конвенції з прав людини. Навчальний онлайн курс (англ.). URL: [\https://www.coe.int/en/web/portal/-/european-convention-on-human-rights-new-free-online-training-course. (дата звернення: 25.10.2020)
- [7] Mapping study on cyberviolence. with recommendations adopted by the T-CY on 9 July 2018. URL: <https://rm.coe.int/t-cy-2017-10-cbg-study-provisional/16808c4914>. (25.10.2020).
- [8] Council of Europe. Ehc Multi-Stakeholder Consultation Report. URL: <https://www.coe.int/en/web/digital-citizenship-education/a-multi-stakeholder-consultation>). Last assessed: 11.11.2019. (Last accessed: 25.10.2020).
- [9] Free Digital Citizenship Webinar. The 9 Key P's of Digital Citizenship. URL: <https://www.coolcatteacher.com/free-digital-citizenship-webinar-9-key-ps-digital-citizenship/> (Last accessed: 25.10.2020).
- [10] Результати онлайн опитування щодо потреб вчителів у підвищенні фахового рівня з питань використання цифрових засобів та ІКТ в умовах карантину. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/719908/> (дата звернення: 25.10.2020).
- [11] Заява Марії Фассарі, Голови керівного комітету з освітньої політики та практики Ради Європи. URL: <https://www.coe.int/en/web/education/statement-by-maria-fassari-chair-of-the-steering-committee-for-education-policy-and-practice-cdppe> (22.04.2020).
- [12] COVID-19 Response. URL: <https://www.coe.int/en/web/education/covid-19>. (25.10.2020).
- [13] Education responses to covid-19: Embracing digital learning and online collaboration. URL: https://oecd.dam-broadcast.com/pm_7379_120_120544-8ksud7oaj2.pdf (Last accessed: 25.10.2020).
- [14] PISA 2018 results. URL: <https://www.oecd.org/pisa/publications/pisa-2018-results.htm>. (Last accessed: 25.10.2020).
- [15] Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини Рекомендація CM/Rec(2010)7,ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 11 травня 2010 р.,та пояснювальний меморандум / Видавництво Ради Європи: F-67075 Strasbourg Cedex URL: <http://book.coe.int> - ISBN 978-92-871-6898-6ю - Рада Європи, 2010. - 38 с.<https://rm.coe.int/16806b9361> (дата звернення: 12.10.2020).
- [16] Resolution 1803 (2011). Education against violence at school. 3 April 2011 (15th Sitting). URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17979&lang=en>. (Last accessed: 25.10.2020).
- [17] Вступ до Європейської конвенції з прав людини» URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/european-convention-on-human-rights-new-free-online-training-course> (дата звернення: 25.10.2020).
- [18] Schoolinfo. URL: <https://schoolinfo.nl/> (Last accessed: 25.10.2020).
- [19] Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (NRO). URL: <https://www.nro.nl/>. (Last accessed: 25.10.2020).

- [20] Draft 2020 GEM Declaration (Version 22 October 2020) / Extraordinary Session of the Global Education Meeting on Education post-COVID-19. URL: <https://en.unesco.org/sites/default/files/gem2020-extraordinary-session-draft-declaration-en.pdf> (Last accessed: 21.09.2020)

ONLINE EDUCATIONAL RESOURCES TO SUPPORT EDUCATION FOR DEMOCRATIC CITIZENSHIP AND DIGITAL CITIZENSHIP IN EUROPEAN COUNTRIES IN THE CONDITIONS OF COVID-19 PANDEMIC

Ovcharuk Oksana Vasylivna,

candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher,
Head of Department, Institute of Information Technologies
and Teaching Tools of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0001-7634-7922
oks.ovch@hotmail.com

Hrytsenchuk Olena Oleksandrivna,

Researcher, Institute of Information Technologies
and Teaching Tools of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0003-3173-7649

Abstract. The article highlights the organization of training in a pandemic caused by COVID-19. Particular attention is paid to the tools and resources for the implementation of education for democratic citizenship, civic education, provided by international organizations: Council of Europe, OECD and others. The main response of these organizations to the governments of the countries is to unite efforts for using all potential of digital technologies in the organization of training in schools and supporting of teachers. The experience of the Netherlands in providing teachers with digital resources for distance education, professional development and research in the field of digital citizenship is considered. The results of a survey of Ukrainian educators on their attitude to the use of digital media in quarantine and the need to improve the professional level of ICT are presented. Recommendations from international organizations on the priority priorities of countries in Europe and other regions to coordinate the efforts of all possible institutions, establish teacher training in the use of ICT and pay special attention to providing access to technology and network to those students who do not yet have access are presented. A number of information and training materials, online Council of Europe courses on combating cyber bullying, international documents, conventions, charters related to education for democratic citizenship and respect for human rights, which can be used by teachers and methodologists of the postgraduate education system, are considered. The peculiarities of the use of digital resources by Dutch teachers for the organization of distance learning and the introduction of civic education in schools are revealed. The novelty of the presented material is the coverage of international approaches to support the use of digital resources and tools for distance education by teachers, in particular in the field of education for democratic citizenship at the current stage.

Keywords: digital citizenship, digital environment, ICT, teacher, education for democratic citizenship, digital competence, civic education, COVID-19.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Blended Learning, Hybrid Learning, The Flipped Classroom...What's the Difference? (2017, April 7). [Blog post]. URL: <https://www.panopto.com/blog/blended-learning-hybrid-learning-flipped-classroom-whats-difference/> (Last accessed: 21.09.2020) (in English)
- [2] National institute for curriculum development in the Netherlands. URL: <https://www.slo.nl/> (Last accessed: 25.10.2020. (in English)
- [3] Centraal Instituut voor Toetsontwikkeling. URL:<https://www.cito.nl/>. (Last accessed: 25.10.2020) (in English)
- [4] Council of Europe. COVID-19 portal. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/covid-19>. (Last accessed: 25.10.2020) (in English)
- [5] Framework Guidelines for Education's Response to the 2020 COVID-19 Pandemic. URL: http://naps.gov.ua/uploads/files/press/2020/Framework-guide_VI.pdf. (дата звернення: 25.10.2020)

- [6] Introduction to the European Convention on Human Rights. Online training course (English) URL: [https://www.coe.int/en/web/portal/-/european-convention-on-human-rights-new-free-online-training-course. (дата звернення: 25.10.2020) (in Ukrainian)
- [7] Mapping study on cyberviolence. with recommendations adopted by the T-CY on 9 July 2018. URL: https://rm.coe.int/t-cy-2017-10-cbg-study-provisional/16808c4914. (25.10.2020).
- [8] Council of Europe. The Multi-Stakeholder Consultation Report. URL: https://www.coe.int/en/web/digital-citizenship-education/a-multi-stakeholder-consultation). Last assessed: 11.11.2019. (Last accessed: 25.10.2020) (in English)
- [9] Free Digital Citizenship Webinar. The 9 Key P's of Digital Citizenship. URL: https://www.coolcatteacher.com/free-digital-citizenship-webinar-9-key-ps-digital-citizenship/ (Last accessed: 25.10.2020) (in English)
- [10] Results of an online survey on teachers' professional development needs in the use of digital tools and ICT in quarantine. URL: https://lib.iitta.gov.ua/719908/ (дата звернення: 25.10.2020) (in Ukrainian)
- [11] Statement by Maria Fassari, Chair of the Steering Committee on Education Policy and Practice of the Council of Europe. URL: https://www.coe.int/en/web/education/statement-by-maria-fassari-chair-of-the-steering-committee-for-education-policy-and-practice-cdppe (22.04.2020) (in Ukrainian)
- [12] COVID-19 Response. URL: https://www.coe.int/en/web/education/covid-19. (25.10.2020) (in English)
- [13] Education responses to covid-19: Embracing digital learning and online collaboration. URL: https://oecd.dam-broadcast.com/pm_7379_120_120544-8ksud7oaj2.pdf (Last accessed: 25.10.2020) (in English)
- [14] PISA 2018 results. URL: https://www.oecd.org/pisa/publications/pisa-2018-results.htm. (Last accessed: 25.10.2020) (in English)
- [15] Charter of the Council of Europe on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education Recommendation CM/Rec(2010)7, Approved by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 11 May 2010, and the Explanatory Memorandum / Council of Europe Publishing House: F-67075 Strasbourg Cedex URL: http://book.coe.int - ISBN 978-92-871-6898-6ю - Рада Європи, 2010. - 38 с.https://rm.coe.int/16806b9361 (дата звернення: 12.10.2020) (in Ukrainian)
- [16] Resolution 1803 (2011). Education against violence at school. 3 April 2011 (15th Sitting). URL: http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17979&lang=en. (Last accessed: 25.10.2020) (in English)
- [17] Вступ до Європейської конвенції з прав людини» URL: https://www.coe.int/en/web/portal/-/european-convention-on-human-rights-new-free-online-training-course (дата звернення: 25.10.2020) (in Ukrainian)
- [18] Schoolinfo. URL:https://schoolinfo.nl/ (Last accessed: 25.10.2020). (in English)
- [19] Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (NRO). URL: https://www.nro.nl/ (Last accessed: 25.10.2020) (in English)
- [20] Draft 2020 GEM Declaration (Version 22 October 2020) / Extraordinary Session of the Global Education Meeting on Education post-COVID-19. URL: https://en.unesco.org/sites/default/files/gem2020-extraordinary-session-draft-declaration-en.pdf (Last accessed: 21.09.2020) (in English)